

„A fő aratás azonban a fa volt”

„A jövőért nem aggódni, hanem dolgozni kell...”

/Kacsó Sándor, 1933./

A fejezetcimként szereplő, erdőt dicsérő idézet *Kacsó Sándor* (Mikháza, 1901-1984, Kolozsvár) - a harmincas években Románia legnagyobb magyar újságírója - írta le, nyárádreemetei gyerekkorára visszaemlékezve, Virág alatt, iszap fölött címmel megjelent visszaemlékezésében. És mert e szavak igazát nemcsak átérzte, hanem magáévá is tette, íróként, újságíróként (majd főszerkesztő korában) támogatta a nép érdekeit az erdővel kapcsolatos kérdésekben. Erre a szolgálatra pedig a *Brassói Lapok*-nál eltöltött, 1927-1940 közötti évek alatt sok lehetősége és alkalma volt, mellyel Kacsó Sándor élt is.

Cikkezett *Papolc* község jogaiért „báró Groedel, a nagyúr” ellen - ki a *komandó környéki erdőkben* egyedül csak a családja fényűző, tobzódó életéhez szükséges anyagi javak biztosításának eszközeit látta -, megőrizve közben tollának becsületét. Szívén viselte a fából élő, *elszegényedett Gyergyó* ügyét, ahol az erdőeladásokból befolyt pénz csak a bankárok tőkéjét növelte, mit aztán azok a népnek uzsorakamatra kiadtak. Együtt érzett a „Pist’ apó”-kkal, kiknek halála előtt el kellett szenvedniük erdejük igazságtalan elvételét. (Utalunk *A Nagyerdő halála* c., 1923-ban írt egyik első novellájára, mely elárulta az alig huszonnégy éves író kitűnő elbeszélőkéességét.) Lelkes publicisztikájával a *fakitermelő szövetkezetek* meghonosodását és elterjedését szorgalmazta, mert remélte, hogy ezek által az erdő valóban szolgálhatja a közbirtokossági tagok érdekeit, és nemcsak szűkös napszámot, hanem jólétet is biztosíthat számukra.

A harmincas évek elején a *Papolc község* és az Erdélyi Erdőipari Részvénytársaság között dúló harcot (a cég valójában a Groedel család vállalata volt) *Kacsó Sándor* a *Brassói Lapok*ban megjelent két riportjában írta meg, egy harmadikban pedig magát a telepet mutatta be. Itt Groedel a közigazgatási hatóságok közreműködésével, *Papolc* kárára községet akart létesíteni mert: „Megvan már hozzá az «impozáns kaszinó», a «stílusos vadászkastély», vannak futball- és teniszpályák... aztán fából összerótt iskola, szűk munkáslakások, tízórás munkaidő, huszonnégy-hatvanöt lejes napibér, és [...] /Fogy a virág, gyűl az iszap, II. 1984. 350./.

Mielőtt dióhéjban ismertetnénk az ún. „Gyergyói ügye”-et - melyet az olvasó *Kacsó Sándor* idézett könyvének a „Furcsa advent Gyergyóban” és az „Első nagy csatám” fejezeteiből ismerhet meg -, bevezetésként az alábbiakra térünk ki: A vasútvonal Gyergyószentmiklósig csak 1907-ben ért fel, mikor is átadták a forgalomnak a „nagyközséget” Madéfalvával összekötő vonalszakaszt.

(Nagyközséget említünk, mert bármennyire hihetetlennek tűnik, amikor Bereck és Ilyefalva város volt, Gyergyószentmiklós nem, és csak 1908-ban lett azzá, holott már 1870-ben 5645 lakosa volt, mikor Csíkszeredának - a szék, majd megye székhelyének - a népessége csak 1247 volt.)

Jelentős tényező volt Gyergyószentmiklós életében, hogy a vasútvonal létesítését 17 évvel megelőzte az *első gőzüzemű fűrésztelep* felépítése. Ennek az a magyarázata, hogy a fűrészáru elszállítása tutajfelteherként - valamint deszkatutaj formájában - a Maroson biztosítva volt. Rohamos fejlődésnek azonban a fűrészipar csak 1907 után indult - a vasúti szállításnak köszönhetően. 1908 és 1944 között a gyergyószentmiklósi állomás közelében lévő területen nyolc fűrésztelep működött, ezek közül a „Gyergyói Erdőipar”-nak *iparvasútja* is volt, fel egészen a Kis és Nagy György patakáig. /A gyergyószentmiklósi Erdőipari és Szállítási Egység 1903-1973. 9./

Mekkora fatömeg állt Gyergyó fűrésziparának rendelkezésére? *Bedő Albert* 1896-ban kiadott erdőstatisztikájából tudjuk, hogy a Gyergyói járásban 146.435 k.hold *erdő* volt, aminek *fakészletét* - ugyancsak *Bedő* adatait felhasználva - több mint 16 millió m³-re becsülhetjük. Ezt az erdők évi növedékéből származó fatömeget meg a fáslegelők és az erdei kaszálók törzseit vágta - ott, ahol annak kitermelése gazdaságos volt - Gyergyó fűrészipara, mely *A. Gociman* szerint 1914-ben 50 keretfűrészgépből állt.

Meddig tartott a *fabőségnek* köszönhetően a „gyergyói jólét”? Hogyan vélekedtek Gyergyószentmiklós megkérdéztet előkelőségei az 1927-ben *Kacsó* által tapasztalt helyzetről? Mindezekre a választ az író önéletrajzi visszaemlékezéseinek második kötetében így írja le:

„*Makkay Domokos ügyvéd* [...]: - A város csakugyan nagy nyomorúságban van - mondta - , de ennek az oka a jelenlegi gazdasági válság, s még inkább a *korábbi rablógazdálkodás*. Nagyon megfogytak az egykor milliárdokat érő fenyőerdők, a magáncégek jórészt beszüntették az erdőkitermelést. *Gyergyó jórészt a fából élt*. A falvak különösen. A város iparos és értelmiségi lakossága pedig - a falvakból. Most aztán, hogy *fogyatékján a fa* - s immáron munkaalkalmat sem igen ad, már-már általános a nyomorúság, az *elszegényedés*. És az eladósodottság! Gyergyó 36-42 százaléka kölcsönökkel taszigálja tovább magától az elkerülhetetlennek látszó összeroppanást. Megkezdődött a *kivándorlás* is.[...]” /81./.

„*György Géza* a közbirtokossági kérdéseket ismerte jól, *Adler Sándor* az erdőkitermelést és ennek kereskedelmi vonatkozásait. Közös véleményük volt, hogy hát hiszen *erdőkben még komoly értékek fölött rendelkezik a gyergyói nép*, ha a közbirtokosságok maguk szervezhetnék meg a kitermelést, tán meg is élhetnének belőle. De pénz ilyesmire? Az nincs. A vidék bankjai kölcsönök kihelyezésével foglalkoznak. Ez a legkönnyebb és a legjövődélmezőbb számukra: gátlástalanul emelhetik a kihelyezési kamatlábat. *A közbirtokosságok tőárat kapnak a fáért az eladott vágterületen, ez meg a visszaélések, megvesztegetések, szörnyű nagy panamák forrása...*” /82./.

„*Puskás István* bankigazgató (»az a vérszipó Pista«) [...] - Tudja ön - kérdezte emelt és zengő hangon -, mi az, ami ma Gyergyóban van? Egy hosszú, vidám és felelőtlen farsang megérdemelt böjtje. *Mert olyanok ezek a székelyek*, nem bírnak magukkal, ha egy kicsit jó dolguk van. *A nagy erdőkitermelések idején* annyi volt itt a pénz, hogy harisnyás közbirtokossági elnökök ezerkoronás bankjegyeket ragasztottak a cigány homlokára a Laurentzy kávéházban. Hamar elfelejtkeztek róla, hogy azelőtt bocskorban jártak erdőlni [...] Hozzászoktak a sok pénzhez. Most aztán nem tudnak pénz nélkül élni [...] Most kölcsönért szaladnak a bankba, ha egy pár csizmára van szükségük, [...]” /100./

Hogyan reagált mindezekre az író? Idézzünk Kacsó könyvéből: „Erkölcsvédő pátosza ugyan nem tévesztett meg, de az a megállapítása, hogy a gyergyói székelyek talán túlságosan hozzászoktak a pénzbőséghez, s ezért nem tudják most jobban állani a megpróbáltatásokat, ez elgondolkoztató. [...] /101./ Nem, ezek nem is bankárok! *Ezek uzsorások*. A legterméketlenebb szerepre kényszerítik a pénzt. Elveszik egyik kézből olcsón, s átadják egy másik kézbe drágán. *S közben még ki is vonják az eredményes termelésből, pedig ez volna a pénz egyetlen hasznos szerepe a társadalom életében* [...]” /102./ (→ A pénz bősége Csíkbán c. fejezetet is.) Majd az idézett második fejezetben ezt olvashatjuk:

„A következő, másnapi cikkemben pedig nem takarékoskodtam a szenvedélyes személyeskedéssel sem. *Járjatok bocskorban, székelyek!* - irtam címnek, s aztán megírtam és *folytattam azt a vitát*, amely első látogatásom idején [1927. december] kezdődött Puskás Istvánnal s folytatódott a későbbi találkozásokon” /144./ (Kacsó cikkei a gyergyói uzsorakamat ellen vihart kavartak, aminek elcsitításában maga *Tamási Áron* is részt vett. → Kétféle makk c. fejezetet is.)

A „gyergyói ügy”-gyel természetesen nem csak a *Brassói Lapok* foglalkozott. A *Keleti Újság* 1927. XI. 6-i számában ezzel kapcsolatosan szintén részletes beszámolót olvashatunk: „*Ötvenezer ember éhezik Gyergyóban*. Csak Gyergyószentmiklóson hat nagy faipari cég szüntette be teljesen, vagy redukálta minimumra a munkát, így a *Schnergel cég*, [...], az *Erdőipar Rt* [...], a *Foresta* [...]. A kormány adó-, szállítási és vámpolitikája, a termeléssel járó legitim s a még súlyosabb illegitim költségek, kétségessé tesznek minden vállalkozást.” Előzőleg pedig az *Ellenzék* 1927. június 1. száma a gyergyói gazdasági élet egy más természetű bajáról számolt be: „Bár a nagy fatelepek teljesen leépítkeztek a Marosmentén s az *erdőkitermelés*, amelynek jövedelmezősége miatt a gyergyói székelygazda elhanyagolta a mezőgazdálkodást és elhanyagolta az állattenyésztést is, [...] még sem fordult a gazda fokozott erővel a földművelés felé, hanem *földjét parlagon hagyja*.” (Itt említjük meg, hogy a Pesten megjelent *Hetilap*-ban közreadott igen részletes beszámolójában - „Tutajászat Erdélyben” - *Lombosy* is felróta Gyergyó népének a földművelés elhanyagolását: „tavasszal, mikor a földművelés évi alapja letétetik, ugorlás, tavaszi vetés stbnek ideje van, akkor mind a tutajra mennek [...]” 1847.1245-1248. hasábk.)

Gyergyó felé irányította a közvélemény figyelmét *egy gyilkos bombamerénylet* is /Keleti Újság, 1931. júl. 6./, melynek indító okát a riporter az erdőki-termelés szünetelése okozta általános nyomorúságban látta. *Ávéd János* gyergyóalfalusi ügyvéd meggyilkolása pedig jóval később *Ambrus András*nak témaként szolgálhatott *Gyergyó c. regényének* megírásához /Bp., 1959./. Ezzel egy „közbirtokossági regény”-nyel gazdagabb lett irodalmunk, melyre nem csak a szakszerűség jellemző, abból kicseng a szülőföld - annak összes nyomorúságával - iránti szeretet is:

„- Űristen, ez lehetetlen! - jajdult fel hangosan. - Tegnap még derékig ért a gabona s térdig a zab! [...]

- Virágjában érte a vetést! [a fagy és a hó] [...]

- Hogy mit? Le a szászokhoz szőlőkaróval, léccel, deszkával. Hozunk zabot, árpát, az még beérik, s lesz árpakenyér s abrak a lónak [...] S dolgozunk a Forestának, mihelyt lehet” /213./. (A fagykártól sújtott gyergyói falunak így segített az erdő fája!) (→ Csíki helytörténész az erdészettörténet szolgálatában c. fejezetet is.)

Kacsó Sándor régi gondolata volt a közbirtokossági vagyonok jövedelmezőbb hasznosítása. Egyik 1928-ban megjelent cikkében pl. helyet adott annak a javaslatnak, melynek célja volt: termelő tőkévé tenni a székelység meglévő pénzalapját - összehozni bankjait és közbirtokosságait -, hogy ezáltal *munkaal-kalmat biztosító üzemek* létesülhessenek /144./. Az *Ellenzék* 1928. II. 14-i számában arról értesítette olvasóit, hogy a gyergyói járásban 17.000 munkanélküli van. Mégis a *fakitermelő szövetkezetek* a kutatott területen nem honosodtak meg. *Románia Statisztikai Évkönyvei* tanúsága szerint számuk országos szinten is lepadt: az 1922. év végén létezők az 1929. év végére 41 %-ra csökkentek; a Székelyföldön megalakult kettő pedig hét évvel később már nem szerepelt a statisztikában.

Újabb fellendülés a *szövetkezeti mozgalomban* csak a harmincas évek elején következett be. Mielőtt erről a kedvező fordulatról *Kacsó Sándor* visszaemlékezései alapján íránk, szólnunk kell a nagy fakitermelő cégek sugallta bomlasztó erőről is, melyek célkitűzése így foglalható össze: megmaradni a nekik kedvező, kialakult állapot mellett, vagyis olcsón megvásárolni a közbirtokosságok évi vágásterületeit. Így írt erről a kérdéstről a kolozsvári *Ellenzék* 1927. okt. 15-én - miáltal a fás cégek érdekeit szolgálta -: „Demagógikus jelszavakba burkolódzó egyéni érdekek nyomására egymásután elvették [a Mócvidéken] az erdőségeket a rendszeres kitermelésre berendezett vállalatoktól és odaadták ezeket az ujonnan alakult *szövetkezeteknek*, amelyek a kitermeléshez sem kellő *tőkével*, sem *szakértelemmel* nem rendelkeznek. Nem is boldogulnak, a havasi lakosság pedig elvesztette kenyérkeresetét, amelyet addig a vállalatok [...] állandó döntési, közelítési munkák stb. által nyújtottak.” (És természetesen, ami a Mócvidékre érvényes volt, az a Székelyföldre is vonatkozott.)

Arról sem feledkezhetünk meg, amit *Gyárfás Elemér* szenátor az *új erdőtervény* vitájában a kérdéssel kapcsolatosan, 1930. február 28-án kifejtett: „[...] az *erdőkitermelési szövetkezetek* [...], amilyen ma kb. 500 működik [...] Elvi

szempontból nem is lehetne kifogást emelni e szövetkezetek ellen, a gyakorlatból tudjuk azonban, hogy tényleg *e szövetkezetek leple alatt* kapitalisták, sőt kapitális nélküli emberek rejtőzködnek, kik jogosulatlan hasznot húznak azokból az előnyökből, melyeket szociális szempontból s e szövetkezetek támogatása érdekében engedélyez az állam [...]” /Magyar Kisebbség 1930., 220./

Ezek voltak lényegében azok a jelenségek melyek megelőzték az *Első Székely Fakitermelő Szövetkezet* 1933 tavaszán végbement megalakulását. Szervezői között ott találjuk *Sztankó Zoltán* erdőmérnököt, a szövetkezeti mozgalom régi harcosát. (*Kozán Imre* az 1978-ban *Fekete ugar* címen megjelent visszaemlékezéseiben *Sztankót* kitűnő szakembernek és fakereskedőnek tartotta, ki az első világháború után - megválva hivatali állásától - tevékenyen vett részt Csík megye gazdasági életében.)

Kacsó Sándor nagy lelkesedéssel üdvözölte a négy csíki közbirtokosság tagjaiból alakult szövetkezetet. Helyeslő véleményéből az alábbiakat idézhetjük: „Végre megtalálták Csíkban azt a formát, amivel megmenthetik a közbirtokossági vagyonekat és kenyeret tudnak adni [...] az éhező székelység kezébe” /uo. 352./, majd „a szövetkezeti rendszerből egyetlen közbirtokosság se maradjon ki;” /uo. 352./.

Sajnos, *Kacsó Sándornak* az üggyel érzelmileg is teljesen azonosuló cikkei a *Brassói Lapok* hasábjain, vagy az olyan képviselői beszédek, mint az *Abrudbányai Edéé* - melyből az alábbiakban idézünk -, keveset nyomtak a latban: „a szövetkezetek számára biztosítani kell a kezdeményezés és cselekvés szabadságát és az önkormányzatot [...], a szövetkezeti forma a jövő gazdasági formája, amely hivatva van a kapitalista termelés kizsákmányoló tendenciáit letörni a szövetkezeti termelés profitjának közössé tétele által” /Keleti Újság, 1935. márc. 7./.

A közbirtokosságok fakitermelő szövetkezetei nem tudták felvenni a nagy kapitalista monopóliumokkal a versenyt, és csak ott működtek eredményesen, hol a vezetőség kellő szakképzettséggel és gyakorlattal rendelkezett, valamint talpig becsületes volt. (→ A székely sors könyve és Csíki helytörténész az erdészettörténet szolgálatában c. fejezeteket is.)

Kacsó Sándornak már huszonkét évesen „1923-ban életévé, személyes ügyévé vált a közügyiség, a másokért való gond és felelősség”, olvashatjuk *Izsák Józsefnek* a szerzőről írt sorait a *Válogatott írások* /Bk., 1970./ c. kötetnek előszavában. A *Kacsó* közösségére kiható általános érdekű ügyekből pedig, amint láttuk, nem maradtak ki a kutatott terület közbirtokosságainak sokrétű problémái, az itteni pénzügyi helyzetek helytelen és káros - a helyi lakosság iparosodását akadályozó - politikája, és a nép ragaszkodása erdőjéhez. Ezért foglal el *Kacsó Sándor* igen előkelő helyet erdészettörténetünk személyiségei között.

Finta Zoltán egyidőben munkatársa volt *Kacsó Sándornak*. Idézzünk a költő *Erdősongás* c., 1939-ben írt verséből - a közelgő vést előre jelző sorait -, melyek bizonyára *Kacsót* is meghatották:

„Vén ez az erdő... A bükkök, tölgyek
Korban s erőben nem szükölködnek.

Néznék a múltba - jövőbe látnak:
Ósi szokása ez a fáknek.

Árnyékuk alatt megáll a költő,
Zsong a lombok közt száz emberöltő:

...
Árnyéka alatt mereng a költő:
- Mik lesztek, vén fák?
... Kereszt ... Vagy bölcső?”

